

Zoals zussen zijn

Van Loes Hegger verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos uitgevers

Villa De Wartburg

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Loes Hegger

Zoals zussen zijn

De gekreukelde levens van vijf vrouwen
in de twintigste eeuw

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 6368 9

© 2024 Loes Hegger

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp bij Barbara

Omslagillustratie © Nationaal Archief / Collectie

Spaarnestad / Het Leven / fotograaf onbekend

Foto auteur © Dirk-Jan van Dijk

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor mijn zussen Alinda, Willemien en Mirjam

‘Alles kan je verwachten wanneer het vrouw-zijn zal hebben opgehouden een beschermde bezigheid te zijn, dacht ik, terwijl ik de deur opende...’

Virginia Woolf, *Een kamer voor jezelf*

Op een recht, zwart kousenbeen,
dunne rokjes opgeheven,
dansend in de vroege regen
en de tuin voor zich alleen,

staan twee jonge appelbomen...

Voller wordend met de dagen,
vastgegroeid in 't ogenblik,
bestemd, mijn zustertjes, – als ik –
te wortlen, rijpen en vrucht te dragen.

M. Vasalis, *De vogel Phoenix*

Inhoud

Proloog 11

De eerste zus: Ans 26

De tweede zus: Hakpoes 72

De derde zus: Bul 118

De vierde zus: Aap 161

De vijfde zus: Beer 207

Epiloog 254

Verantwoording 265

Dankwoord 269

Proloog

De zussen van mijn moeder waren instituten met eeuwig dezelfde kapsels en japonnen. Rond hun vijftigste waren ze in mijn ogen al stokoud en zeker ver van mijn bed. Tantes zijn taarten, gekke taarten, daarvan was ik als kind overtuigd. Van die onbegrijpelijke wezens met opgewekt gekwek op verjaarsvisites terwijl ze in hun gebakje prikten: 'In welke klas zit je nu?' En: 'Kind, wat enig.'

Lastige tantes waren ze ook. Ik hoorde af en toe verhalen over hun bozige buien. De een wilde de deur niet opendoen voor de ander. Weer een ander zou een loeder zijn – of in ieder geval zijn geweest – en toch deed iedereen poeslief tegen haar. En allemaal konden ze zich dagenlang zwijgend opsluiten op hun kamer als ze kwaad waren. Wat er achter dit alles schuilging, geen idee.

Ik kan het niet mooier maken dan dit. Als je mij in mijn vorige leven, toen alles nog gewoon was, voorspeld had dat ik over hen zou schrijven, had ik je vrolijk uitgelachen – hoe kóm je op het idee? De kentering begon met nieuwsgierigheid. Of eerder met iets wat ik misschien het beste kan omschrijven als woede. Woede om de streken van het leven, om de zinloze ver-

spilling van geluk, veroorzaakt door pech waaraan niemand iets kon doen. Lang verhaal kort: ik was begin vijftig, werd weduwe en moest mezelf als nabestaande opnieuw uitvinden.

In die periode schreef ik aan mijn eerste boek, *Villa De Wartburg*, over de mannen met wie ik als kind opgroeide: buitenlandse priesters die in de jaren zestig het roer rigoureuus omgoiden en het klooster verlieten. Breken met het keurslijf van kerk en klooster was destijds een dramatische stap. Je verloor je familie, je hebben en houwen. Hun vertrouwde leven was, net als het mijne toen ik weduwe werd, in één klap voorbij. Bij ons thuis op De Wartburg werden de uitgetreden priesters door mijn ouders opgevangen en op weg geholpen, hun nieuwe leven in. Stuk voor stuk spectaculaire verhalen over bevrijding en emancipatie.

Gaandeweg moest ik steeds vaker aan de vrouwen uit mijn jeugd denken. Mijn tantes en mijn moeder bevrijdden zichzelf niet en werden niet bevrijd, laat staan op weg geholpen naar een nieuw bestaan. Ze waren gewone vrouwen zoals zoveel vrouwen van die generatie: geen heldinnen, pioniers of rolmodellen die de geschiedenis naar hun hand gezet hebben. Zij braken nergens uit, maar handelden juist binnen de normen van de familie en binnen de conventies van hun tijd.

En toch: ook al waren zij in hun beslissingen niet grensverleggend zoals de ex-priesters, binnen hun marge zochten zij wel degelijk een eigen weg. Vrouwen als mijn moeder en mijn tantes hadden evengoed hun levensstormen moeten doorstaan.

Nu ik mezelf op zoveel fronten opnieuw moest uitvogelen, werd ik benieuwd naar hun drijfveren. Welke oplossingen hadden zij gezocht voor de eeuwig terugkerende vraag waar-

aan niemand ontkomt op zijn tijd: wat nu en hoe verder?

En vooral, hoe zat het met hun woede, die ik als onderstroom gevoeld maar nooit begrepen had? In mijn herinnering kleefde aan mijn tantes een soort permanente boosheid, als een hinderlijke, niet altijd even zichtbare pleister die aan je vingers of kleren blijft plakken.

Vijf zussen, vijf levenskeuzes, vijf verschillende perspectieven op dezelfde gebeurtenissen. De oudste zus werd geboren in 1911, de laatste overleed in 2019. Hun gezamenlijke leven omspant bijna de volledige twintigste eeuw. In hun kinderjaren hadden de zussen in principe alle troefkaarten in handen voor een lang en gelukkig leven. Dat lange leven is hun alle vijf gelukt. De rest wat minder.

De zoektocht naar iedere zus bracht mij op terreinen die ik niet verwacht had. In mijn poging te snappen hoe ze werden zoals ze werden en waarom ze deden wat ze deden, merkte ik dat de werkelijkheid ingewikkelder was dan ik dacht – natuurlijk, ik had het kunnen weten. Hoe meer tipjes ik van hun woedesluiers optilde, hoe meer verhalen ik tegenkwam van net-niet-lukken of ronduit mislukken en ook van verzwegen verdriet en pijn.

Ik bracht de gebeurtenissen in kaart die voorafgingen aan hun soms overtrokken uitbarstingen en ik vroeg me af: als je de ‘zo was het nou eenmaal’-litanieën overslaat en het blanco vel probeert te onderscheiden, wat zie je dan? Kun je de allereerste keer achterhalen, het moment waarop de nagel in het weerloze kind wordt geslagen? Of zijn wij mensen voorbestemd door biologische factoren, meer dan we toegeven? Hoeveel van onze aanleg, ons temperament en onze karak-

tertrekken zit in de genen opgeslagen, als een tijdbom in een loodvrije kist, toegedekt met ongebluste kalk en puin, erbovenop een dun tuintje ter camouflage, totdat de schreeuw met een knal naar buiten breekt?

En welke rol speelt het tijdsbeeld? De generatie vrouwen voor mij groeide op tijdens de economische crisis van de jaren dertig. Ze waren jongvolwassenen tijdens de Tweede Wereldoorlog, hadden beperkt of geen toegang tot een opleiding en trouwden in de sobere opbouwjaren na de oorlog. De pil was nog niet uitgevonden en getrouwde vrouwen moesten stoppen met werken. Beperking op beperking. Het was een tijd waarin niet openlijk gesproken werd. Niet over emoties, niet over relaties, niet over verlangens. Nergens over. Tegen deze achtergrond werden de vijf zusjes volwassen. Dat er iets als onrechtvaardigheid zou huizen in de ongelijkheid met mannen, kwam niet in hen op. Dit was de natuurlijke orde.

Terug naar de woede zelf, die telkens in verschillende vormen de kop opstak in deze verhalen, als een ondergrondse woekerplant. Mijn fascinatie voor die foute emotie groeide. Waarom is een woedende vrouw in hemelsnaam per definitie een slechte vrouw?

Vanuit dat vertrekpunt, de onbegrepen woede, probeerde ik zo open mogelijk naar hun levens te luisteren. Mijn oude oordelen schortte ik op.

Er was ook een broer, Gerrit, die twee jaar na de oudste dochter werd geboren. Na zijn hts civiele bouwkunde werkte hij als bouwkundig ingenieur. Al voor het kanteljaar 1935 woonde hij niet meer of amper thuis. Tijdens de oorlog zat hij ondergedoken in Noord-Brabant om te ontkomen aan de *Arbeitseinsatz*, zoals de dwangarbeid in de nazi-Duitse oorlogseconomie

genoemd werd. Direct na de oorlog werd hij door Shell uitgezonden naar wat toen nog Nederlands-Indië heette. Daar ontmoette hij zijn vrouw, en hun zoon is er geboren. In 1959 keerde hij terug naar Nederland en vestigde zich met zijn gezin op de Smutslaan in Baarn, tegenover het ouderlijk huis.

Niet alleen fysiek, ook figuurlijk gezien was hij voor het leeuwendeel absent. Hij hield vriendelijke afstand tot zijn zussen en bemoeide zich niet met hun onderlinge perikelen, zonder dat er sprake was van spanningen of onmin. Ik herinner me hem als een charmante oom vol grapjes.

Ik besloot hem buiten beeld te houden. Van 1935 tot pak 'm beet ergens in de jaren zestig, de cruciale jaren waarin de verhoudingen tussen de zussen danig gehusseld werden, was hij te zeer de broer-in-den-vreemde om een rol van betekenis te spelen. En, veel belangrijker: ik wilde focussen op de dynamiek van de zussen zelf. Die is al complex genoeg.

Ans, Hakpoes, Bul, Aap en Beer

Zo noemden de zussen elkaar aan de telefoon, in brieven en als ze elkaar zagen. Zo noemden wij nichtjes en neefjes hen ook. 'Tante Hakpoes is jarig' of 'Tante Bul komt op visite'. Mijn moeder was tante Aap voor mijn nichtjes en tante Beer ondertekende haar vele brieven aan mij met 'een dikke bees van Beer'. Dat was de normaalste zaak in onze wereld.

Hun bijnamen komen uit de strip *De avonturen van Bruintje Beer*, die sinds 1929 in het *Algemeen Handelsblad* verscheen. Vader Gerrit las de zusjes elke avond na het eten het verhaaltje bij de plaatjes voor. Op een gegeven moment begon het jongste zusje met de bijnamen. Ze koos voor zichzelf Beer, naar de brave hoofdpersoon Bruintje Beer. Haar zusjes vernoemde ze

naar Bullie Mops, de hond die van gezelligheid houdt, en naar Beppo de Aap, de ondeugd. Van lieverlee raakten de bijnamen in gebruik, zoals dat gaat in families. Hakpoes werd vanaf haar geboorte Hik genoemd, een verbastering van Christina. Wanneer en waarom Hik Hakpoes werd, is niet meer te achterhalen. De oudste zus kreeg geen bijnaam – Ans viel erbuiten.

In deze geschiedenis noem ik hen bij hun bijnaam, zoals ik hen gekend heb.

In de herinnering van de zusjes was hun jeugd een soort sprookje: Er was eens... een tijd dat er nog geen vuiltje aan de lucht was; de zon scheen in de serre, de kachel snorde al naargelang de weersomstandigheden en moeder bakte pannenkoeken. Harmonieuzer is niet denkbaar, het glazuur springt bijkans van je tanden, zo zoetsappig. En toch: is dat niet het kenmerk van alle verloren paradijzen, dat die eerste hap uit die eerste appel goddelijk blijft smaken tot in de eeuwigheid?

Laat ik eerst vertellen over hun ouders, Krik Weisz en Gerrit Kleinhout. We beginnen in 1900, een mooi rond jaartal om een geschiedenis aan te vangen. De gloednieuwe eeuw strekt nieuwsgierig haar voelsprietten uit en weet nog niks van wat haar aan vernieuwing en verschrikking te wachten staat.

GERRIT EN KRIK

Op een frisse dag in maart verlaat een jongeman met een kofertje het Centraal Station van Amsterdam. Voor hem ligt het immense Stationsplein. Vrachtscheepjes en sloepen varen af en aan over de middenkom. Pas geplante bomen langs het water. Een paardentram klingelt. De jongen staat even stil en

laat de drukte op zich inwerken. Hij geniet. Zijn avontuur is begonnen.

De negentienjarige Gerrit Kleinhout is aangenomen als bouwkundig tekenaar bij architectenbureau Leliman. Hij heeft de grote sprong van provincie naar hoofdstad gewaagd. Zijn vader was in Arnhem opgeklommen van timmerman tot aannemer, een man in goeden doen met meerdere huizen rond het Velperplein in zijn bezit. Gerrit is de eerste van de familie die zijn vleugels buiten Arnhem en omstreken uitlaat. De jongen heeft alles in zich om het te gaan maken. Je kunt hem omschrijven als ijverig, consciëntieus, bescheiden – stil zelfs – en hij is aantrekkelijk. Architect Leliman, de ontwerper van de ANWB-paddenstoel, ziet wat voor vlees hij in de kuip heeft. In de loop der jaren groeit tussen hen een hartelijke band.

En dan ontmoet Gerrit het liefste, vrolijkste en noem-maar-op meisje ter wereld. Ze is de zus van vriend Jan Weisz en zes jaar jonger dan hijzelf. Een overrompelende verschijning met dik donkerbruin haar en kuiltjes in haar wangen. Ze is niet op haar mondje gevallen en mag haar broer en de zijnen graag plagen. Als zij de salon binnenvalt waar de vrienden roken en koffiedrinken, is de doorgaans verstandige Gerrit volledig de kluts kwijt. Hij is door haar betoverd, van voetzool tot kruin, en weet zich geen raad. Hoe pak je dat aan als groentje op vrijersgebied en ook: als provinciaal tegenover een vlot meisje uit de hoofdstad?

Krik Weisz komt uit een welgestelde familie die ergens in de achttiende eeuw vanuit Duitsland in Amsterdam is neergestreken. Ze wonen aan de Prinsengracht 77, een statig grachtenpand met rijke krulornamenten aan de halsgevel, tegenover de Noorderkerk. Haar vader hoort bij de nieuwe elite

en is commissionair in effecten op de Beurs, een ultramoderne handelsvorm waarbij veel geld te verdienen valt. Met de opening van het Noordzeekanaal in 1876 hadden de havens van Amsterdam een nieuwe impuls gekregen. De periode van 1850 tot 1910 wordt wel 'de tweede Gouden Eeuw' genoemd en de vader van Krik lift mee op deze golven van economische voorspoed.

De moeder van Krik is voor haar huwelijk hoedenmaakster, een respectabel vrouwenberoep. Ze is een nogal norske vrouw, veel warmte heeft ze niet in huis. Maar wat wil je? Als oudste en enige kind dat in leven bleef – vier jongere broertjes en zusjes stierven bij de geboorte – had haar jeugd weinig vrolijks gekend. Op haar zevende verloor ze haar moeder. Zelf kreeg ze acht kinderen, van wie er eveneens drie in het eerste geboortjaar stierven. Kindersterfte was een Normaal Algemeen Verschijnsel. Tegen de voorzienigheid viel niets in te brengen; de mens wikt, God beschikt.

Christina Arnoldina, roepnaam Krik, is geboren in 1887. In haar kinderjaren zag Amsterdam eruit als de foto's van Jacob Olie, maar dan in bewegend beeld. Koetsjes, gaslampen, trams, kolenboeren en overal kleine werkplaatsen. Er werd getimmerd en gesjouwd naar lieve lust. Amsterdam was opnieuw een dynamische stad. Enorme bouwwerken verrezen aan de buitenrand van de stad: het Rijksmuseum in 1885, het Concertgebouw in 1888 en het Centraal Station in 1889. Nieuwe wijken als De Pijp werden uit de grond gestampt, de zogenoemde revolutiebouw. En wat later rond 1900, wanneer Gerrit op het Centraal Station uitstapt, is de Kinkerbuurt in aanbouw.

Naast broer Jan heeft Krik drie zusjes: Anna, Suus en Driek, het nakomertje dat tien jaar jonger is. De sprankelende Krik

lijkt op haar vader, net zo charismatisch en gul en altijd in voor een geintje.

Twee jaar draait Gerrit schutterig om haar heen, intens verlegen en onmachtig om zijn gevoelens voor haar onder woorden te brengen. Hij klapt telkens dicht. Pas als Krik hem een zetje in de goeie richting geeft, komt er schot in de zaak. Een schijnbaar nonchalante streling over zijn hand, glinsterogen die hem blijven aankijken zonder de blik neer te slaan en een zacht ‘Gerrit, lieve jongen’ volstaan. De telefoon doet de rest. In 1907 had de vader van Krik als een van de eerste burgers deze nieuwe uitvinding laten aanleggen in de salon van de Prinsengracht. Gerrit belt vaak, zogenaamd om vriend Jan iets te vragen, maar altijd wanneer hij weet dat Krik de telefoon zal opnemen. Dankzij die vreemde mengeling van veilige afstand en de intimiteit van haar stem in zijn oor durft hij eindelijk het gesprek met haar aan te knopen. Na oneindig gerekte telefoontjes vraagt hij haar – telefonisch – of ze De Nieuwe Huishoudschool aan de Gabriël Metsustraat wil bezichtigen, die onder zijn leiding dat jaar gebouwd is. Dat wil ze.

Uiteindelijk, ook via de telefoon, de beslissende vraag. Stilte. Krik fluistert, de hoorn in haar hand geklemd: ‘Ja, ik wil.’ Maar als Gerrit haar vader telefonisch om haar hand vraagt komt hij van een koude kermis thuis. ‘Zo doen we dat niet, mannetje, niet per telefoon.’ Verbinding verbroken.

Een stuntelende Gerrit in zijn zondagse pak spreekt met de ouweheer op diens studeerkamer aan de Prinsengracht.

De vaderlijke zegen krijgen ze.

In feite trouwt Krik beneden haar stand: Gerrit komt niet uit een vergelijkbaar chique familie. Maar hij heeft niet alleen een uitstekende baan, hij is ook gereformeerd en dat is een dikke pre. Op dat moment, in 1908, bestaan de gerefor-

meerde kerken van Nederland pas vijftien jaar. Onder leiding van de bevlogen Abraham Kuyper waren de gereformeerden in 1892 afgescheiden van de officiële Nederlands Hervormde Kerk; men wilde terug naar de orthodoxe geloofsbelijdenis zoals die in de zestiende eeuw tijdens de Reformatie vorm kreeg. Kortweg gezegd: enerzijds waren gereformeerden principiëler en hoekiger dan hervormden, anderzijds was hun geloofsbeleving persoonlijker en warmer. En men leefde, werkte en trouwde binnen de eigen geloofskring.

De familie Weisz maakt deel uit van de gereformeerde bovenlaag van Amsterdam. Dus dat Gerrit tot dezelfde protestantse bloedgroep behoort, spreekt in zijn voordeel.

Bovendien, Krik is verliefd. Dat spat van haar af. Gerrit evenzeer, al toont hij dat minder.

Op 14 juni 1910 trouwen ze, na een kuise verlovingsstijd van twee jaar. Het is een redelijk frisse maar zonnige dag. De familie Weisz heeft een huwelijkskrant laten drukken, *Amor Magnus Doctor Est – Liefde is een geweldige leermeester –* volgeschreven met goedmoedige grapjes over het bruidspaar. ‘Amsterdam – Vele jongelieden hebben zich laten inschrijven als vrijwilliger voor de Oost-Indische dienst. Men schrijft dit wanhopige besluit toe aan het huwelijk van mejuffrouw K.W.’

Het paar gaat op huwelijksreis, wat voor die tijd in de oerdegelijke gereformeerde kring beslist vooruitstrevend is en een uitzonderlijke luxe. Gerrit houdt een dagboekje bij met daarin minutieuze details van hun belevenissen, eerst in Driebergen en vervolgens in het Duitse Rijngebied. Wandelingen, bezoek aan kastelen, hotels en menu’s. Ze eten schnitzels met worteltjes en pannenkoeken met perzikcompote toe. Krikkie krijgt rode wangen van het halve flesje wijn. Of van de zon? Ze mis-